

TURUK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:19, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 26.10.2019

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 09.12.2019

Sayfa / *Page*:193-208

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK847>

Yazar / *Writer*:

 Öğr. Gör. Sibel Çelik

Dicle Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Ses Eğitimi Bölümü
sibel.celik@dicle.edu.tr

 Dr. Öğr. Üyesi Erol Eroğlu

Sakarya Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü
eroglu@sakarya.edu.tr

MUHARREM ERTAŞ İCRÂSINDA BOZLAKLARIN İNCELENMESİ*

Öz

Kırşehir yöresi Anadolu coğrafyası içerisinde, bilinen en eski Türkmen yerleşim bölgesidir. Kadim kültürel birikimin bir sonucu olarak; Türk folkloru içerisinde Kırşehir yöresi müzikleri büyük önem teşkil etmekle beraber, büyük bozlak ustası ozan Muharrem Ertaş'ın da bu yöreden çıkması dikkatleri üzerine çekmiştir. Bozlak kavramı; Türk halk müziğinde Orta Anadolu'yu kapsayan bir uzun hava türü olmasının dışında, aynı zamanda özellikle Çukurova kısmında hikâyeli türküler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe bir kelime olduğu için Türk Dünyası'nda da birbirine yakın manalarda kullanılmaktadır. Bozlaklar başta Türkmen boylarının gezip dolaştığı yerlerdeki acıklı olayları konu alan türküler ve bir türkü makamı iken, gelenek hâline gelmiş ve asıl karakterini Orta Anadolu' da, Toroslar'da özellikle Orta Anadolu'da Abdalların yoğun olarak yaşadığı yerlerde devam ettirmiş, yıllar boyu bu geleneği sürdürmüştür. Bu gibi etmenler doğrultusunda; Muharrem Ertaş'ın sanatı, ozanlığı, yaratıcılığı ve onunla bütünleşen bozlakları incelenmiş, tetkik edilmiştir. Muharrem Ertaş; bozlak okumadaki tavır, üslup, yorum ve çalıp söyleme tekniğine dayanarak adeta bozlak okumak için yaratılmış bir ses olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ses genişliği, rengi ve tınısının yanı sıra; gırtlak nağmeleri, çarpma, ve trilleri kendine has vokal

* Bu çalışma; Sibel Çelik tarafından hazırlanan ve 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Folklor ve Müzikoloji Enstitü Anabilim Dalı tarafından kabul edilen "Muharrem Ertaş İcrasında Bozlakların İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

kullanım teknikleriyle bütün bunların yanında iyi bir bozlak icracısı olarak bir çok şiir ve koşmayı bozlağa dönüştürmüştür. TRT Türk Halk Müziği Repertuvarına ve Millî Folklor Araştırma Dairesi Arşivi'ne başta bozlaklar olmak üzere birçok eser kazandırmıştır. Elimizde bulunan, Ses Arşivi üzerinden 12 bozlak incelenmiştir. İncelemeler neticesinde Muharrem Ertaş bozlakları Karacaoğlan, Pir Sultan, Dadaloğlu ve Aşık Said gibi önemli halk şairlerinin eserlerini bozlak olarak icra ettiği görölmektedir. Konu içeriği bakımından ayrılık, hasret, ölüm, özlem, gurbet, göç gibi konar-göçer halkın hayatını anlatmaktadır. Bu bozlakların tüm hece ölçüsü 11' li olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muharrem Ertaş, Bozlak, Abdal, Türk Halk Müziği.

INVESTIGATION OF BOZLAKS IN PERFORMANCE MUHARREM ERTAŞ

Abstract

Kırşehir region is the oldest known Turkmen settlement in Anatolia. As a result of ancient cultural accumulation; Although the music of Kırşehir region is of great importance in Turkish folklore, it was noted that the great bozlak master poet Muharrem Ertaş came out from this region. The concept of bozlak; in addition to being an unmetred folk song genre covering the Central Anatolia in Turkish folk music, it also appears as story folk songs especially in Çukurova. Since Turkish is a word, it is also used in the Turkish world in close meanings. While Bozlaks were folk songs and folk songs about the pathetic events in the places where the Turkmen tribes wandered, it became a tradition and continued its main character in the Central Anatolian, in Taurus regions especially in the Central Anatolia where the Abdals lived intensively and continued this tradition for years. In line with such factors; Muharrem Ertaş's art, poetry, creativity and the pitfalls that integrate with him were examined. Muharrem Ertaş; It is possible to say that it is a voice created for singing, based on the attitude, style, interpretation and playing, technique of singing expression. Because in addition to sound width, color and timbre; In addition to all these, he has transformed to bozlak style many poems and koşma into with his own vocal techniques, such as larynx tunes, agilities, bumps and trill. TRT Turkish Folk Music Repertoire and National Folklore Research Department Archives, especially in the field has brought many works. 12 bozlaks were examined through the Audio Archive. As a result of the investigations, it is seen that important folk poets's such as Karacaoğlan, Pir Sultan, Dadaloğlu and Aşık Said performed as Bozlak. Describes the life of the nomadic people such as separation, longing, death, longing, expatriate, migration The whole syllable size of these disturbances was determined as 11.

Keywords: Muharrem Ertaş, Bozlak, Abdal, Turkish Folk Music.

Giriş

Orta Asya’ da beliren kuraklık, kıtlık, yoğun nüfus artışı, boylar arasında yaşanan savaş ve çekişmeler Türkleri göçe yönelten başlıca nedenlerdir (Dikici, 1998: 10). X. yüzyılda İslamiyet’le tanışan Türkler XIII. yüzyılda Orta Asya’dan yoğun bir şekilde Anadolu’ ya göç ederek Balkanlar’a kadar yayılmışlardır (Günay ve Güngör, 1997: 288). Kırşehir ili de Asya’dan getirilen Türk özelliklerini devam ettiren, geliştiren tanıtıcı önemli bir Türk ili olmuştur (Sürmeli, 1971: 32- 33).

Kırşehir denildiğinde ilk akla gelen, yörenin müziği ve bozlaklarıdır. Bozlak okuyucuları, havalandırıcıları da ekseriyetle abdallardır. Kırşehir müzik kültüründe tüm bu faktörler birbirleriyle ilişkilidir.

Bu çalışmada; Muharrem Ertaş ve bozlaklar ile ilgili literatür taraması yapılmış, yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Ses arşivi olarak; 1998 yılında “Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri” ve 2000 yılında “Başımda Altın Tacım” adlarıyla Kalan Müzik Yapım tarafından çıkarılan kasetlerde yer alan Muharrem Ertaş’ın icra ettiği bozlaklar örneklem olarak kullanılmıştır. Bu kayıtlarda yer alan bozlakların sözleri TRT Müzik Dairesi tarafından 2002 yılında yayımlanan Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi III adlı kaynaktan alınmıştır. Ses arşivinde yer alan bozlakların dörtlüklerin ve bağlantıların kısımları belirtilerek hece ölçüsü ve kafiye şeması incelenmiştir.

Bozlaklar

Bozlak kavramı; Türk halk müziğinde Orta Anadolu’yu kapsayan bir uzun hava türü olmasının dışında, aynı zamanda özellikle Çukurova kısmında hikâyeli türküler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bozlaklar, Türk milletinin asırlar boyu yaşamış olduğu ve yaşamaya devam ettiği dinî, coğrafi, edebî, sosyal ve kültürel olayların etkisi sonucunda büyük bir ihtimalle Orta Asya’da doğmuştur. Türklerin Horasan’dan Anadolu’ya göçleri ile özellikle Türkmen boylarının yerleştiği Orta Anadolu ve Orta Toroslar kesimlerinde güçlü bir kişilik kazanarak geniş insan kitlelerinin ortak zevki olmuştur (Özbay, 1997: 14).

Sözlük manası itibariyle; ”bağırarak, çağırarak, ses vermek”, anlamında ”bozlamak, bozlatmak” mastarlarından gelmektedir (Atalay, 1986:110). “Çağırarak, böğürmek, bozlamak, feryat etmek, haykırmak, ağlamak, sızlamak vb. anlamlar da taşır (Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, 2001: 467). Antalya Serik’de “deve bağırması” (Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, 1939: 222; Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 1988: 218) anlamında kullanılmaktadır.

Rivayete göre, erkek deve dişi devenin kokusunu çok uzaktan alıp bozular, böğürür; dişi deve karşılık verir. Erkek devenin bozulmasından “bozlak”, dişi devenin karşılık vermesinden “maya” kavramları ortaya çıkmıştır. Maya, aynı zamanda dişi devenin diğer bir adıdır (Karakuş, 2005: 13).

Bozlak, Türkçe bir kelime olduğu için Türk Dünyası’nda da bunlara yakın manalarda kullanılmaktadır (Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü, 2001:467). Azerbaycan’ da bozlak olarak; “yüksek sesle ağlamak“ günümüzde kullanılan anlamı ile argo dilde “şiddetle bağırarak” (Altaylı, 1994: 149), Kazakistan’da bozda-bozdav; ”devenin bağırması, hıçkırık

hıçkırma ağlamak ve bir ritimle ses çıkartmak” anlamlarını taşımaktadır (Koç ve diğ., 2003: 68; Altay, 1981: 63), Uygurlar’da bozlimak- bozlidi olarak; ”bağırma, hıçkırmak, ıstıraplı hüznü ses” manasında (Necip, 2008: 50), aynı şekilde yine Doğu Türklerine ait “Abdurrahman Han Destanı’nda “yine ağladı, feryat etti” manasında (Özkan, 1989: 124), Kırgızlarda bozdok olarak; ”kederle ağlama, devenin bağırması”, anlamlarını taşıdığını görülmektedir. Nogay Türkleri’nde, bozlav (bozlak), ölüm üzerine söylenen ağıtların karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkiye’deki ağıtlar gibi müstakil bir yapıya sahiptir (Yakıcı, 2007:386).

Azerbaycanlı müzikolog Halıkzade, ağı-bozlak ilişkisini şöyle açıklamıştır:

“Kitab-ı Dede Korkut’ da en eski folklor nağmelerinden ağı (ağıt) türü olarak duyulsa da açık bir anlayışla ifade olunmamıştır. Lakin destanın dilinde işlek olan şimdi ise kalıntı olarak kalmış “bozlamak” kelimesi, “zarı-zarı inlemek” gibi ifadeler Türk halklarının folklorunda rast gelinen ağı (ağıt) türüne ve ondan türemiş aynı formlardaki adların etimolojisine ışık tutar” (Halıkzade, 2000). Bozlağın kadim bir kelime olup tüm Türk topluluklarında kullanıldığını vurgulamış ve temelde ağıtlardan türeyen bir kavram olabileceğini belirtmiştir.

Boratav, bozlak kelimesinin Azerbaycan Türkçesinde “ağı” kelimesine karşılık olduğunu söylemektedir (Boratav, 1982: 444). Bundan hareketle, bozlağın bir nev’î ağıt manasında kullanıldığını anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Dobruca ve Kuzey Kafkasya’da yaşayan Nogaylar ağıt manasında “bozlau / bozlaw” kelimesini kullanmaktadır (Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlük, 2001: 50).

Bozlağın temelde ağıta dayanmasını Elçin şu şekilde açıklamaktadır; “En az Hun Türkleri’nden itibaren ölü gömme ve yuğ törenlerine bağlı olarak ananesi zamanımıza kadar gelen ağıtlar bir bakıma ölen için söylenmiş methiye demektir. Ancak zamanla cihanın faniliği, ömrün kısalığı, ihanet, sadakatsizlik gibi hal ve durumlar, tasavvurlar, ağıtın ve bozlağın mana ve mahiyetini genişletmiş oldu” (Elçin, 1986: 290).

Alman müzikolog Reinhard; “Ağıtlarda kesinlikle belirlenmiş bir tartımdan ancak nadiren söz edilebilir. Bunların üslubunu Türk halk ezgilerinin en önemli iki tipi olan uzun hava ile kırık hava arasında yerleştirmek gerekir (Reinhard, 1974: 198). Eğer ifade özelliklerini kısaca söylemek gerekirse, bozlak daha canlı, hafif; ağıt ise daha ciddi bir türdür. Bozlağın konusu özellikle aşk olmakla birlikte; örneğin doğa betimlemeleri, balad, sosyal konular da ilenmiştir. Ağıtta şikâyet, yakarış betimlenir” (Reinhard, 2007: 37).

Rus müzikolog Sisoeva ise bozlak ve ağıtın farklılığını şöyle aktarmıştır: “Bozlaqlar uzun havalar türüne bağlı bulunduğu gibi konuları genelde aşktır. Bozlak ve ağıt aynı formal yapıdadırlar, fakat ağıtın konusu ölümdür” (Sisoeva, 2003: 275).

Klasik halk hikâyelerimizin ve kasidelerin aksine bozlaqlarda asıl mühim unsur, "şiir, türkü" dür. Nesir kısmı ikinci planda olup, bir sus mahiyetindedir. Genellikle bir tek türküden meydana gelen bu tür küçük hikâyelerde türkü, olayı bize anlatan, nakleden kısımdır. Nesir kısmı ise bütün halk türkülerimizde olduğu gibi türkünün iyi anlaşılabilmesi için bir açıklama bir giriş niteliğindedir. Ayrıca bu bölüm kalıplaşmamış olup, belli bir anlatı geleneğine sahip değildir (Köse, 1989: 139-141).

Sözel edebiyatta hikâye türünü araştıranlar bozlağı bir anlatım/ hikâye türü olarak tanımlarken, müzikoloji araştırmacıları ise, sözel müziğin usulsüz ezgileri içinde yer alan bir müzik türü olarak kabul etmişlerdir (Şenel 1992: 55-81).

Bozlaklar başta Türkmen boylarının gezip dolaştığı yerlerdeki acıklı olayları konu alan türküler ve bir türkü makamı iken, gelenek hâline gelmiş ve asıl karakterini Orta Anadolu’ da Toroslarda özellikle Orta Anadolu’da Abdalların yoğun olarak yaşadığı yerlerde devam etmiştir (Parlak, 1990: 8).

Bugün bozlak türü Orta ve Güney Anadolu’ da yerleşmiş Türkmen aşiretlerinin edebî ve müzikal bir ifade tarzı olarak tanınmaktadır. Toroslardan Çukurova’ya uzanan Güney Anadolu Bölgesi içinde yaşamış olan saz şairlerine ait aşk maceralarının ve yöre halkının hayatında önemli yer tutmuş pek çok olayın kendine has bir üslubu ve ezgisi olan bir söyleyişle dilden dile dolaştığına tanık olmaktayız (Mirzaoğlu, 1998: 410). Esasen bir türküden oluşan ancak özel bir olayın anlatıldığı bu söyleyiş tarzı bozlak adı ile anılır (Mirzaoğlu, 2003: 7).

Arsunar; “Dağ ve oymak havalarının karakteristik bir örneği olan bozlaklar, tarz ve üslup itibariyle de muhtelifdir. Herhangi bir kolu ifadesi olarak söylenen serbest deyişin esas taraflarından birini belirten bozlak tarzı: yiğitleme, güzelleme, harbi, yanık, ağıtlama, karam bozlağı gibi konularına göre söylenir ve her konunun ismini alır” (Arsunar, 1947: 3-4) diyerek bozlakların, yaşam tarzı ile şekillenip çıktığını ve bu yaşayış şekillerinden etkilenilerek isimler verildiğini belirtmiştir.

Mevcut pek çok bozlağın hikâyeleri olduğuna göre bozlaklarda halk hikâyeleri gibi doğmuş olmalıdır. Halk hikâyelerinde manzum kısımlar nesri tamamlarken bozlaklarda nesir, manzum kısımları tamamlar veya manzumeler arasında bağlantı kurar, geçişi sağlar. Her bozlağın genellikle bir hikâyesi vardır. Manzum kısımlar bu hikâyelerden doğmuşlardır. Hikâyesi olmayan veya bugün mensur kısımları bilinmeyen koçaklama türünde yazılıp okunan bozlaklar da vardır (Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, 2001: 468).

Ünlü Macar besteci Bela Bartok 1936’da Türkiye’ye geldiğinde, Çukurova bölgesinde bazı araştırmalarda bulunmuş, özellikle de bozlaklar ile ilgili tespitlerde bulunmuştur:

”Bozlak hiç şüphesiz uzun havaya bağlı bir türdür. Doğrusu bozlak belirsiz bir kavramdır. Genel olarak denilebilir ki, çoğunun güftesinde 11 heceli dizeler bulunur. Kesin bir yapısal biçimi vardır. Konu bakımından da sevdâ türkülerini andırır. Uzun hava ile bozlak kavramlarının çoğu kez birlikte anıldığı görülür” (Bartok, 1991: 222). Bartok bozlak hakkındaki görüşlerini bu şekilde belirtmiş ve bozlağın uzun hava formuna bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bozlak, giriş meyan ve kararı ile bildiğimiz gazeldir (Gazimihâl, 2006: 215). Bozlağın iniltiyle haykırmak anlamına geldiği gibi “hikâye edici bir hâli” olduğunu anlamaktayız (Gazimihal, 1947: 14).

Türkünün konusunu aydınlatan kısa hikâyesiyle birlikte bozlak adı verildiği de olur: Ahmet Bey Bozlağı, Cin Ali Bozlağı, Yusuf Bozlağı vb. (Türk Ansiklopedisi, 1956: 10). Bozlağın birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; aşiret, hayvan, kent, kişi adına ya da olaylara göre isim almaktadırlar:

Türkmeni, Avşar, İlbeylioğlu, Cerit, Tecirlioğlu, Urum, Düdem, Kırat, Yozat, Yozgat, Kırşehir, Çukurova, Gavurdağı, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Öksüz Ali, Ofa ile İraz v.b. Bazı bozlaklar da sözlerin başındaki sözcüklere göre isim almaktadırlar. Aydost ünlemiyle başlayan Aydost bozlağı gibi (Küçükçelesi, 2002: 25-26; Müzik Ansiklopedisi, 1992: 13).

Halil Atılğan'ın yakın zamanlarda tespit ettiği Çukurova bozlakları ise; Öksüz Ali, Barak Dağı, Türkmeni, Avşar, Dadaloğlu, Elbeyli Karacaoğlan, Deli Boran, Çukurova Bozlağı'dır (Atılğan, 1993: 457).

Bozlaklarda asıl unsur nazım kısmıdır. Anlatılmak istenen nazımla anlatılır. Belirli bir nazım şekli yoktur. Nesir kısmı, konuda bütünlüğü sağlamak amacıyla oluşturulur ve ikinci plandadır. Bozlakların nesir kısımları kalıplaşmıştır ve yöre ağzı ile anlatılır. Manî şeklinde düzenlenmiş bozlaklar var ise de genellikle koşmalar ve 11'li hece vezni ile yazılmış şiirler özellikle de koçaklamalar daha kolay söylenir (Tekel, 2007: 65). Sözleri birbirine bağlı dördlülüklerden oluşan şiirlerdir. Bozlağın ana özelliği tıpkı hoyrat türü uzun havalarda olduğu gibi daima yüksek seslerle söylenmesidir. Bozlak ezgilerinin dayandığı metinler koşma biçimindeki şiirleri anlatır. Bu şiirin büyük çoğunluğu 6+5 veya 4+4+3 duraklı 11'li hece ölçüsüyle söylenir. Ancak az da olsa 8 heceli şiirlerine değişken uzunluktaki mısralardan oluşan şiirlere de rastlanır (Parlak, 1990: 7).

Bozlaklara girerken ve söylenecek her dördlülükün başında genellikle "Ay dost, ey dost, aman aman" gibi giriş sözleri söylenir. Ani bir çıkışla başladığından "aman" sözü hazırlık mahiyetindedir. Bozlak söylemek için sağlam net, pürüzsüz, uzun ve çok kuvvetli bir ses tonu ile gereklidir. (Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, 2001: 469).

Bozlak ustası Neşet Ertuş "Bozlak nedir?" sorusuna ise şöyle yanıt vermiştir: "Bozlak, feryattır, ağlamaktır, haykırmaktır. Hani birinin oğlu ya da kızı ölür, onu tutmanın imkânı var mı? O insan bağırarak, yüreğindeki acıyı dışarı atacak, ağıtla aktaracak yüreğinin acısını. Zaten bozlağın çıkış noktası böyle hâdiselerdir" (Özcan, 2001: 117; Karakaya ve Önal, 2010).

Bu sözlerden yola çıkılırsa bozlağın bir feryat, bağırma hissiyatıyla okunduğu, Türk Halk Müziği'nin ağıt niteliğine benzeyen bir türü olduğunu anlaşılmaktadır.

Kırşehir' de dört tür bozlak bilinmektedir. Bunlar:

1-Türkmen Bozlağı

2-Avşar Bozlağı

3-Bulanık Bozlak

4-Garip Ayağı Bozlak (Tekel, 2007: 66).

Erol Parlak Bozlaklar üzerine yaptığı çalışmada, bozlakları şu şekilde tespit ederek isimlendirmiş ve tanımlamıştır:

Teber Ağzı Bozlağı: Orta Anadolu' da özellikle Kırşehir ve Keskin yöresinde bulunan "Abdal" topluluklarının yöredeki diğer bozlaklardan farklı bir üslup özelliği taşıyan bozlaktır. Ölüm, aşk ve sevgi, tabiat, göç, iskân, yiğitlik, öğüt, hapishane gibi duyguları içerir.

Aydost Bozlağı: Özlem, sıla, ayrılık, gurbet, dağa seslenme gibi duyguları ele alan bozlaklardır. Zaten Aydost Ankara yakınlarında bir dağın ismidir.

Avşar Bozlağı: Aşiretler arası kavgalar, savaşlar ve zorunlu iskân olaylarında yaşadıkları olayları dile getirmenin yanında aşk, sevgi, ölüm gibi olayları da konu edinir.

Cerit Bozlağı: Cerit aşiretinin Suriye Rakka'dan Anadolu'ya göçünü, aşiret boylarının özelliklerini ve Cerit kızlarının güzelliklerini anlatır (Parlak, 1990: 8).

Muharrem Ertaş

Muharrem Ertaş, 1913 yılında Kırşehir'in Yağmurlu Büyük Oba köyünde doğdu. Rivayete göre Ertaş'ın ataları asılar önce Horasan'dan gelip daha sonra Yağmurlu Büyükoba köyüne yerleşen büyük bir kabile, "Deveci kabilesi" olarak bilinmektedir (Tokel, 2000: 68-69).

Muharrem Ertaş belli bir öğrenim görmemiştir. Kendini "Hayat Mektebi" denilen halkımızın engin kültürü, gelenek-görenek ve yaşantısı içerisinde yetiştiren sanatçılarımızdan biridir. Geleneğe son derece bağlı, ödün vermeyen bir sanatçı olan Muharrem Ertaş en saf, en yalın ve seçkin bozlakları icra etmiştir. Herhangi bir yozlaşma izi taşımayan bu büyük sanatçının kendinden geçerek büyük bir özenle çalıp söylediği bozlaklarda adeta Asya havası vardır (Şen ve Aksu, 1999: 108).

Muharrem Ertaş'ın yetiştirdiği çırakların başında önce kendi gibi âşık olan Neşet Ertaş ve Keskinli Hacı Taşan gelir (İvgin, 1985: 110).

Bozlak okumadaki tavır, üslup, yorum ve çalıp söyleme tekniğine dayanarak adeta bozlak okumak için yaratılmış bir ses olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ses genişliği, rengi ve tınısının yanı sıra, gırtlak nağmeleri, çarpma, titretme ve trilleri kendine has kullanma teknikleri ve bütün bunların yanında iyi bir bozlak icracısı için başta gelen şartlardan biri olan "yiğitçe edası" ile O elbette ki gelmiş geçmiş en büyük bozlak okuyucusudur (Tokel, 2000: 89).

Sesi ve sazı ile yabancı müzikologların da dikkatini çeken ve çalıp söyleyişini üzerine inceleme konusu olan Muharrem Ertaş'a 1984 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, TRT Genel Müdürlüğü ile Anadolu Folklor Vakfı'nın birlikte düzenledikleri "Kaynaktan Radyoya Televizyona Türk Halk Müziği Konseri"nde ödül verilmiştir. Muharrem Ertaş, 2 Aralık 1984 tarihinde Kırşehir' de ölmüştür (İvgin, 1985: 110).

Muharrem Ertaş Eserlerinde Tür ve Şekil

Muharrem Ertaş'ın bozlaklarında tarihî ve geleneksel olandan hareketle tıpkı ataları kamlar, bahşılar ve ozanlar gibi toplumun dert ve acılarını dile getiren usta malı, şiirleri havalandırdığını görüyoruz (Tokel, 2000: 97).

Muharrem Ertaş; 300 kadar şiir ve koşmayı bozlağa dönüştürdü. Kendisine ait 10 deyişini bulunmaktadır (Cihan, 1990: 74). Repertuvarında oyun ve halay türküleri başta olmak üzere Âşık Garip, Pir Sultan Abdal'dan da pek çok türkü okuduğu bilinmektedir (Bozkırın Sesi Kırşehir, 2003: 22-23). TRT Türk Halk Müziği repertuvarına ve Millî Folklor Araştırma Dairesi Arşivine 100'ün üzerinde bozlak, halay, kıvrak oyunlar ve hikâyeli türkü kazandırmıştır (İvgin, 1985: 110).

Destan özelliği taşıyan, Dadaloğlu'na ait olan Muharrem Ertaş'ın havalandırdığı ünlü “Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri” isimli bozlak en bilinen örnektir (Etili, 1998: 462).

Halk müziği repertuvarına girmiş Muharrem Ertaş'a ait bozlakların isimleri şöyledir;

Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri, Yağmur Yağdı Yine Bulandı Hava, Şu Yalan Dünyadan Usandım Doydum, Güzel İzmir Duman Gitmez Başından, Gönül Ne Gezersin Seyran Yerinde, Ağ Elleri Salan Sala Gelen Yar, Bâd-ı Saba Bir Mevlayı Seversen, Aşağıdan Kalktı Bir Akça Geyik, Kısmet Kalktı Bu Ellerde Durulmaz, Kova Kova İndirdiler Yazıya, Ağ Odana Kara Taban Yaptırdım, Vuruldum Arkadaş Yaktın Sen Beni, Gökyüzünde Bölük Bölük Turnalar, Akşam Oldu Kırat Yemez Yemini, Neden Garip Garip Ötersin Bülbül, Şu Dağlar Kömürdendir, Seher Vakti Bülbül Öter Ekseri, Ağ Elleri Boğum Boğum Kınalı, Taze Haber Geldi Dostun Elinden, Yüklendi Barhanam Çekildi Göçüm, Bu Yıl Bu Dağların Karı Erimez (Tekel, 2007: 35).

TRT repertuvarına girmiş kırık havalarından bazıları şunlardır: Şu Dağlar Ulu Dağlar,

Karanfil Suyu Neyler, Sebep Mezerinde Yosunlar Bitsin, Deniz Dalgasız Olmaz, Gine Telli Turnam Yarelenmişsin, Evlerinin Önü Marul, Bilmem Böyle Neden Soldun, Başımda Altın Tacım, Dane Dane Benleri Var.

Muharrem Ertaş Bozlaklarının İncelenmesi

1.Akşam Oldu Kırat Yemez Yemini (Kırat Bozlağı)

Akşam oldu kırat yemez yemini
Çakdım zikkisini¹ gever gemini
Ben sürmedim cingan² sürsün demini

Beypazarı mesken oldu elimiz
Kurtbelinden aşar doğru yolumuz

Kör olası cingan nereden geldi
Kuyumcuyum diye çayıra kondu
Alını top kekilli Halil'i vurdu

Beypazarı mesken oldu elimiz
Kurtbelinden aşar doğru yolumuz (THMSEA, 2002:7).

Hece ölçüsü 11'lidir. Kafiye şeması; aaa nn bbb nn' dir. Üçlüklerden kurulu, bağlantısı iki dize olan bir bozlaktır.

Bu bozlağın içeriği, konargöçer Türkmen halkının hayatını anlatmaktadır. Türkler için at, sadece binit ve geçim kaynağı değil ekonomik, siyasî ve kültürel hayatı etkileyen, şekillendiren bir unsur olmuştur. Kır At, hikâye türünde derlenen bozlaklar arasında karşımıza çıkmaktadır (Köse, 1991: 157-160).

¹ At bağlamak için yere çakılan kazık.

² Çingene.

Aşağıdan Kalktı Bir Ağça Geyik

- Ey yar ey* Aşağıdan kalktı bir ağça geyik
Kırıktır kollarım tutumuyor seyik³
Mah camalım görünce titrer kayık
Kızılırmak senden geçti bir gelin
- Ey yar ey* Daramış zülfünü kırkmiş kabadan
Ayrı düşmüş anayınan babadan
Bir gelin tezikmiş⁴ büyük obadan
Yayla sana sökün etti bir gelin
- Ey yar ey* Aşağıdan kalktı cenderenin özü
Aşgınan ağlattın sen bizi
Şöyle duruşunda değer yüz bin kırmızı⁵
Yayla sana sökün etti⁶ bu gelin. (THMSEA, 2002: 14)

Hece ölçüsü; 11' lidir. Kafiye şeması aaab cccb dddb' dir. Dörtlüklerden oluşmuştur. Bozlağın bağlantısı mısra başında bulunmakla beraber dörtlüklerden kurulmuştur. Konu olarak, Kızılırmak nehrini ve bir gelini anlatmaktadır.

Halk müziği ve halk edebiyatı ürünlerinde bilindiği gibi hayvan motiflerine sık sık karşılaşılmaktadır. Burada da "Geyik" motifini görülmektedir. Kızılırmak birçok türküye konu olduğu gibi bu bozlakta da anlatılmıştır.

3.Kısmet Kalktı Bu Ellerde Durulmaz

- Aydos* Kısmet kalktı bu ellerde durulmaz
Gel beni yolundan eyleme dostum
Böyle firkatınan⁷ gönül eğlenmez
Yas çekip karalar bağlama dostum
- Aydos* Kaderim böyle bahtım kem getmez
Ağladıkça anam gözden lem getmez
Ele düğün bayram benden game getmez
Sil gözünün yaşın ağlama dostum
- Aydos* Söyleyim derdimi eveli başdan
Dertli yüreciğim demirden daşdan
Yanmıssım ben pervam yoktur ateşden
Tekrar ciğerim dağlama dostum (THMSEA, 2002: 128).

Hece ölçüsü; 11' lidir. Kafiye şeması; abab bbba ccca'dır. Dörtlüklerden kurulu bağlantısı olmayan bir bozlaktır.

³ Kırık organları iki taraftan tahta ile korumaya almak.

⁴ Tez elden aceleyle uzaklaşmak, kaçmak.

⁵ Altın.

⁶ Çıkagelmek, art arda gelmek, birbiri ardından görünmek.

⁷ Ayrılık.

4.Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri (Avşar Bozlağı)

Aman Kalktı göç eyledi Avşar elleri
Aşıp aşıp giden eller bizimdir
Aman Arap atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.

Aman Belimizde kılıcımız kirmanı⁸
Daşı deler mızrağının dermeni⁹
Aman Devlet vermiş hakkımızda fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir.

Aman Der Dadaloğlu da kavga duruldu
Silahşorlar davlumbazlar¹⁰ derildi¹¹
Aman Nice koçyiğitler yere serildi
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir (THMSEA, 2002: 118).

Hece ölçüsü; 11' lidir. Kafiye şeması; abab cccb dddb' dir. Dörtlüklerden kurulu, bağlantısı olmayan bir bozlaktır.

Avşar bozlağı, 1980' lerin sonuna doğru Muharrem Ertaş'ın sesiyle duyulmuştur. İçeriğinde Avşarların şairi olan Dadaloğlu'nun dizeleriyle, devlet tarafından uygulanan göç iskân politikaları anlatılmaktadır.

5.Gök Yüzünde Uçan Bölük Durnalar

Gökyüzünde uçan bölük durnalar¹²
Yok mu gayretiniz aldı dert beni
Gece gündüz hayalına yeldiğim
Mecnun gibi çöle vurdu dert beni

Bu dert beniminden¹³ dert oturdu
Hicran ocağını bağrıma kurdu
Keskin kılıncını sinama¹⁴ vurdu
Vurdu bölük bölük böldü dert beni

Bilmem hayal gibi bilmem düş gibi
Geldi geçti buralardan kış gibi
Şahin pençesine düşmüş kuş gibi
Duttu birer birer yoldu dert beni (THMSEA, 2002: 94).

Hece ölçüsü; 11' lidir. Kafiye şeması; abab cccb dddb' dir. Dörtlüklerden kurulu bağlantısı olmayan bir bozlaktır.

⁸ Bir tür kılıç.

⁹ Mızrağın ucundaki madeni kesici, delici kısım.

¹⁰ Davul çalan.

¹¹ Toplanmak.

¹² Turna.

¹³ Benimle.

¹⁴ Sina= sine: göğüs.

Dizelerden anlaşıldığı gibi kederi, elemi, umutsuzluğu anlatmaktadır. Bu bozlakta turna, şahin ve kuş motifleri görülmektedir. Turnalara seslenerek, derdinden gece gündüz bitap düştüğünü anlatmaktadır. "Şahin pençesine düşmüş kuş gibi" cümlesi betimlemeli bir ifade tarzıyla, derdinin çaresiz olduğunu ifade etmektedir.

6. Gönül Ne Gezersin Seyram Yerinde

Aydos Gönül ne gezersin seyran yerinde
 Âlemde her şeyin var olmayınca
 Olura olmaza verme sırrını
 Kıymatını bilir yâr olmayınca

Aydos Varıp bir kimsenin kuyusunu kazma
 İçine düşersin yolundan azma
 Olura olmaza sırrını çözme
 Ahdine¹⁵ bütün yâr olmayınca

Aydos Olura olmaza eyleme nöker¹⁶
 Değer çarkına dolunu döker
 Ne haktan korkar ne hecap¹⁷ çeker
 İki başı sadık yâr olmayınca (THMSEA, 2002: 95).

Hece ölçüsü; 11'lidir. Kafiye şeması; abcab ddda eeea' dır. Dörtlüklerden kurulu, bağlantısı mısra başında olan bozlaklardandır.

7. Ağ Odana Kara Taban Yaptırdım

Ağ odana kara taban yaptırdım
 Saya saya üç seneyi getirdim
 Eller tezkiresini almış geliyor
 Ben yârimin künyesini getirdim

Kara tren de dolanıyor bucaktan
 Kaplanoğlu el ediyor kucakdan
 Emmim oğlu künye salmış uzakdan
 Baksın emmim kızı ağlasın deyi

Akşamınan yüklettiler göçümü
 Bilmeyenler bilenden sorar suçumu
 Babamın evine vardığım akşam
 Ben ağlarım Kaplan çeker içini (Turhan ve diğ., 2000: 338).

Bozlak; 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye şeması; aaba cccd eefe' dir. Dörtlüklerden kurulu bağlantısı yoktur.

8. Bu Yıl Bu Dağların Karı Erimez

¹⁵ Söz, yemin.

¹⁶ Ortak, hizmet eden.

¹⁷ Utanma duygusu, ar, haya.

Bu yıl da dağların karı erimez
Eser bad-ı sabah yel bozuk bozuk
Türkmen kızı da yaylasına yörümez
Bozulmuş aşiret el bozuk bozuk

Giden yolcuyu da döndü eyledim
Susuz değirmene bend mi bağladım
Ben yârimi gönül ilen eyledim
Gönül bahçasında gül bozuk bozuk

Elim deymezi güllerimi dermeye
Dilim tutmaz hasta halin sormaya
Dört kitabın manasını bilmeye
Sazım düzen tutmaz tel bozuk bozuk

Pir Sultan der yaratıldık kul deyi
Hızır Paşa elinde mi öl deyi
Dostlar bizi ısmarlamış gel deyi
Geleceğim ama yol bozuk bozuk (THMSEA, 2002: 47).

Hece ölçüsü 11'lidir. Kafiye şeması abab bbba ccca ddda 'dır. Dörtlüklerden kurulu bağlantısı olmayan bir bozlaktır.

9.Seher Vakti Bülbül Öter Ekseri

Seher vakti bülbül öter ekseri
Gözümün yaşı da deler mermeri
İnnedikçe gülüm gelsene beri
Yare bir sözünen adam küser mi

Gel beri dedim de öte yıradı
Siyah saçın mah yüzüne daradı
Meğer ayrılmakmış yârin muradı
Ayrıalım ayrı düşen ölür mü (Özbay, 1997: 285).

Hece ölçüsü 11'lidir. Kafiye şeması; aaab cccb' dir. Dörtlüklerden kurulu bağlantısı olmayan bir bozlaktır.

10.Bâd-ı Sabâ Bir Mevla' yı Seversen

Bâd-ı sabâ bir Mevla'yı seversen
Başın için nazlı yâre de gelsin vay gelsin
Vücudum şehrine de düştü bir ateş
Yeter etti sitemkâre de gelsin

Karşıdan karşıya yanmaz mı ışık
Herkes sevdiğine olmaz mı âşık vay âşık
Kaşları kara da zülfü dolaşık
Mecnun'uyum o dilbere de gelsin (Özgül ve diğ., 1996: 101).

Şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye şeması; abcb dddb’ dir. Dörtlüklerden kurulu bağlantısı olmayan bir bozlaktır.

11.Tor Şahin (Bir Çift Durna Gördüm Gökte Yorulmuş)

Bir çift durna gördüm gökte yorulmuş
Avcı vurmuş ganatları gırılmış vah
O da benim gibi yârdan ayrılmış of
Durna ben mahkumum avcı değilim

Tor¹⁸ şahin misali eğdirip bakma
Atar bulbul gibi vay yare gözlerin
Cemalin şavkına cihanı yakma
Çeker Mensur gibi dara gözlerin

Cemalin görenler de etmeyince ah
Seni seven yiğit de dünyayı nider
Ezrail misali can alır gider
Kasdeder canıma kara gözlerin

Kaşların katlime ferman yazdırır
Esir gibi vay anam diyar gezdirir
Lokman hekim gelse yaram azdırır
Ancak bu derdime care gözlerin

Dermansız sallanma sen de bulursun
Dünya baki değildir vay anam bir gün ölürsün
Etme bu cefayı kanlım olursun
Açtı bu Sayıd’a yare gözlerin (THMSEA, 2002: 38).

Hece ölçüsü; 11’ lidir. Bozlağın kafiye şeması; aaab cdcd eeed fffd’ dir. Dörtlüklerden oluşmuştur.

İçeriği bakımından, ayrılık, aşk, keder gibi konular mevcuttur. Çoğu bozlakta gördüğümüz gibi, burada da hayvan motiflerinden “şahin” ve “turna” motifleri de kullanılmıştır.

12.Güzel İzmir Duman Gitmez Başında (Eğil Dağlar)

Güzel İzmir duman gitmez başında
Ahdım kaldı toprağında taşında
Gündüz hayalimde gece düşümde

*Eğil dağlar geçeceğim yurduma
Gel cevap ver şu kahraman orduma*

Karataş’a benzer senin yatışın
Veran kuşa benzer senin ötüşün
Düşman girdi ordumuza yetişin

¹⁸ Acemi.

*Yassıl dağlar geçeceğim yurduma
Evvel Allah kolaylık ver orduma*

Aslan yatağına da tilki giremez
Girse bile gonca gülün deremez
Alçak düşman muradına eremez

*Yassıl dağlar geçeceğim yurduma
Evvel Allah kolaylık ver orduma* (THMSEA, 2002: 101).

Hece ölçüsü 11' lidir. Üçlüklerden kurulu, bağlantısı iki dize olan bir bozlaktır. Kafiye şeması; aaa nn bbb nn ccc nn' dir.

İçerik bakımında farklı olan bu bozlak savaşı, orduyu anlatmaktadır. İzmir' in düşman işgalini anlatmaktadır.

Sonuç

Kırşehir ili; tarihi, siyasî, kültürel ve ilmî birçok unsurları içerisinde barındırmış önemli bir merkezdir. Anadolu'nun Türkleşmeye başlamasıyla, Türkistan coğrafyasından göç eden ilim erbabı büyük şahsiyetler bu bölgeyi seçmiştir.

Bozlak kavramının Orta Anadolu bölgesinde, özellikle de Kırşehir'de göstermiş olduğu karakteristik yapısının dışında, Anadolu dışındaki Türk topluluklarında kullanılan bir kavram olduğu açıklamalarla gösterilmiştir.

Muharrem Ertaş Türk halk müziğine onlarca eser kazandırmıştır. Bu eserler; oyun havaları, deyişler, hikâyeli türkülerdir. TRT repertuarına geçen kazandırdığı bozlakların sayısı kırık havalara nazaran fazladır. Muharrem Ertaş; büyük bir bozlak okuyucusu, önemli bir geleneğin temel taşlarından biridir.

Muharrem Ertaş'ın icra ettiği bozlaklar; koşma şeklinde olup, kıta ve bağlantı kısımları farklılıklar göstermiştir. Hece ölçüsü daima 11'lidir. Kafiye şeması değişkenlik göstermektedir. Bozlaklarının içeriği genellikle ölüm, aşk, gurbet, göç, ayrılık, iskân, sıldadır.

Kaynaklar

- Altay, Halife (1981). *Anayurttan Anadolu'ya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. C.1, İstanbul: MEB Yay.
- Arsunar, Ferruh (1947). *Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler*. Ankara.
- Atalay, Besim (1986). *Divanı Lügati't Türk: Dizin İndeks*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atılğan, H. (1993). "Çukurova Türkülerinin Müzik Yapısı". Adana: II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu, s. 457- 470.
- Bartok, Bela (1991). *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi*. Pan Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (1982), *Folklor ve Edebiyat*, C. 2, Adam Yay., İstanbul.
- Bozkırın Sesi Kırşehir (2003). *Sincan Kırşehirliler Derneği*. Ankara: S.1, Yıl: 1, s. 22-23.
- Cihan, Avşar (1990). *Kırşehir ve İlçeleri*. Ankara: Özgün Matbaacılık,

- Dikici Mehmet (1998). *Anadolu' da Türkler Anadolu' ya Türk Göçleri*. İstanbul.
- Elçin, Şükrü (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Etili, Can (1998). “Türk Halk Müziğinde Bozlak Kavramı”. *Musikî Mecmuası*, s.462.
- Gazimihal, M. R. (2006). *Anadolu Türküleri ve Musikî İstikbalimiz*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gazimihal, M. R. (1947). *Musikî Ansiklopedisi*. C. 2.İstanbul: Duygu Matbaası.
- Günay, Ünver ve H. Güngör (1997). *Türklerin Dinî Tarihi*. Ankara: Ocak Yay.
- Halıkzade, Fettah (2000). ”Kitabı Dede Korkud ve Musiki Poetikasının Bazı Meseleleri”. Bakü: *Musiki Dünyası Dergisi*. <http://www.musigi-dunya.az/Magazine3/articles/07/07.html> erişim tarihi 15.11.2019
- İvgin, Hayrettin (1985). “Muharrem Ertaş”, *Türk Folkloru Araştırmaları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s.10.
- Küçükçelebi Evin, Aylin (2002). *Uzun Havalalar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Sürmeli, İlyas (1971). *İlimiz Kırşehir*. Ankara: Filiz Yayınları.
- Karakaya, Oğuz ve H. Önal (2010). “Türk Halk Müziğinde Bir Uzun Hava Türü Olarak Bozlak”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, s. 709-726.
- Karakaş, İdris (2005). *Türk Kültüründe Bozlaklar-I*. Ankara: Yüce Erek Yayınevi.
- Koç, Kenan; A. Bayniyazov, V. Başkapan (2003). *Kazakça Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Türkistan: Turan Baspası.
- Köse, Nerin (1989). Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Mirzaoğlu, Gülay (1998). “Toroslardan Çukurova' ya Yankılanan Ses: “Bozlak””,*Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, s. 408-418.
- Mirzaoğlu, Gülay (2003). *Çukurova Bozlağı* . Ankara: Binboğa Yay.
- Müzik Ansiklopedisi* (1992). “Bozlak”.,C. 1, Adak Ofset, s. 213.
- Necip, Emir Necipoviç (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Çev., İklil Kurban, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbay, Vicdan (1997). *Bozlaklar*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Öner (2001). *Neşet Ertaş Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Özgül, Mustafa, S. Turhan, K. Dökmetaş (1996), *Notalarıyla Uzun Havalarımız*. Ankara: Cem Ofset.
- Özkan, İsa (1989). *Abdurrahman Han Destanı*. Ankara.
- Parlak, Erol (1990). *Bozlaklar*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Reinhard, Kurt (1974). “Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri”.*I. Uluslararası Folklor Semineri Bildirileri*.Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., s. 192-215.
- Reinhard, Kurt- Ursula (2007). *Türkiye'nin Müziği II*. Çev., Sinemus Sun, Sun Yay.

- Sisoeva, Anna (2003). "Osobennosti Turechkogo Muzikalnogo Folkloru", s. 272-281. http://www.lib.csu.ru/vch/10/2003_02/023.pdf erişim tarihi 04.12.2010
- Şen, Yavuz ve Cahit Aksu (1999). "Uzun Havalarımızdan Bozlak ve Ustaları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.12, s. 107-109.
- Şenel, Süleyman (1992). "Türk Halk Musikisinde Uzun Hava Tanımları ve Bu Tanımlar Etrafında Ortaya Çıkan Problemler". *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, C.3, Ankara, s. 287-309.
- Tekel, Fatih (2007). *Âşıklık Geleneği İçinde Keskinli Hacı Taşan, Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokel, Bayram Bilge (2000). *Neşet Ertaş Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turhan Salih, M. Kara, N. Tan, A. Gündüz (2000). *Kırşehir Halk Müziği*. Ankara: Cem Ofset Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi (1956)*. "Bozlak", C.8, Maarif Basımevi, Ankara, s.10.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1988)*. C.1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü (2001)*. "Bozlak" C.1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.,s.50.
- Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi III (2002)*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi (1939)*. İstanbul. C.1, Maarif Matbaası
- Yakıcı, Ali (2007). *Halk Şiirinde Türkü -Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin-*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ses Arşivi**
- Ertaş, Muharrem (1998). "Kalktı Göç Eyledi Avşar Elleri". Kalan Müzik Yapım.
- Ertaş, Muharrem (2000). "Başımda Altın Tacım". Kalan Müzik Yapım.